

PODROBNEJE O KOSOVELU IN AVANTGARDI

(Janez Vrečko: Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem, Maribor, Obzorja 1986, 261 strani)

O knjigi poročamo sicer z zamudo, vendar razprava še ni izgubila svoje svežine in aktualnosti. Knjiga je nekoliko predelana avtorjeva disertacija in je razdeljena v naslednje razdelke: prvi, splošnejši del se ukvarja z avantgardo predvsem teoretično, drugo krajše poglavje je posvečeno Podbevšku, tretje, najobsežnejše poglavje pa Kosovelu in zenitizmu, ki je pravzaprav sinteza oziroma kompilacija evropske avantgarde v jugoslovanskem okolju; krajše poglavje pred sklepom spregovori še o Delakovi gledališki oziroma multimedialni fazi slovenske zgodovinske avantgarde. Druga možna delitev se kaže kot dvodelna: 1) splošni del o avantgardi, 2) posebni del s 3 poglavji: avtor Podbevšek in zenitizem (prolog), Srečko Kosovel in zenitizem (središčna tema) in Ferdo Delak in zenitizem (epilog). Vsekakor gre za premišljeno in zaokroženo sestavo.

Vrečko že na začetku (str. 9) takole opredeli svoj raziskovalni načrt: »In pokazati, da smo bili Slovenci intenzivno, pa vendarle na svoj specifičen način udeleženi v avantgardističnih gibanjih tedanje Evrope, je naš namen.« Po razlagi pojma slovenske zgodovinske avantgarde se loti avtor kratkega pregleda »dosedanjega raziskovanja slovenske zgodovinske avantgarde s posebnim ozirom na Zenit in Kosovela«. Že tu in vseskozi dalje se Vrečko nujno srečuje (in tudi polemizira) z urednikom Kosovelovega Zbranega dela Antonom Ocvirkom.

Pravzaprav je res čudno, zakaj je Ocvirk tako zabrisoval verjetne in dejanske povezave med Kosovelom in Micićevim Zenitom v Zagrebu. Ali je to dejstvo mogoče razložiti iz Ocvirkovega slabega mnenja o zenitizmu? Ali ni hotel povezati »svojega« Kosovela s to »kričavo smerjo«? Ocvirk je ob izdaji Integralov (1967) določil, da konstruktivistični »Integrali stoje na koncu Kosovelove pesniške poti«. Vrečko v nadaljnjem polemizira tudi s to trditvijo, saj meni, da kaže uvrstiti v zadnjo fazo Kosovelovega pesnjenja socialno-politično liriko. Mislim pa, da ne eno ne drugo izključno ne velja, saj je najverjetneje, da je pisal Kosovel sočasno v različnih stilih (se pravi: v duhu izročila ali pod vplivom eksperimentalistične avantgarde).

Za proučevalce avantgarde sledi nekaj zanimivih poglavij (npr. O pojmu avantgarda, Kosovi pogledi na avantgardo, Flakerjevi pogledi na avantgardo). Gre za vrsto znanih vprašanj (npr. za odnos med modernizmom in avantgardo: avantgarda kot ultramodernizem ali samostojna stilska formacija, za avantgardo kot sociološki ali umetnostni pojem). Vrečko se opredeli za to, da spadajo v avantgardo tudi njeni umetniški izdelki, ki jih imenuje »okruški«. Tu se povsem strinjam z avtorjem, saj je res nelogično uvrščati v avantgardo zgolj njene manifeste ali ideje, ne pa njenih del. Enako dvomljivo je, da bi npr. Arpove dadaistične nastope uvrstili v avantgardo, njegove pesmi pa v modernizem.

Lotimo se zdaj predvsem poglavja Srečko Kosovel in zenitizem. Vrečko se ob svojem raziskovanju Kosovela opira predvsem na pesnikove dnevniške zapiske in pisma. V marsičem – tudi glede zenitizma – so ti dokumenti gotovo dokaj informativni in pojasnjevalni, celote vprašanj o Kosovelovih razvojnih fazah pa le ne razrešujejo. Številna Vrečkova dopolnila in popravki k Ocvirkovi predstavitvi Kosovelovega konstruktivističnega pesništva so vsekakor umestni in sprejemljivi. Vprašljivo pa je ločevanje med konstruktivizmom in konstruktivnim, kot ga predvideva Vrečko. Po njegovi tezi je namreč konstruktivizem povezan z destrukcijo (!?), konstruktivnost pa s socialno-revolucionarno poezijo. Najprej kaže poudariti, da je sam izraz konstruktivizem nujno v najtesnejši povezavi s konstruktivnim (načelom). Resda zasledimo npr. v Integralih pesem Destruckcije, ki izraža rušilno razpoloženje s futuristično osnovo (Rušiti, rušiti! /Vse te muzeje faraonov./ vse te prestole umetnosti.). Po drugi strani pa že to pesem lahko uvrstimo tudi v protestno, socialno-revolucionarno pesništvo. In kaj naj bi npr. rekli o pesmi Kons! Novi dobi? Pesem je obenem kons in socialno-revolucionarna (in takih konsov je še več). Številni Kosovelovi konsi res rušijo (destruirajo) stare oblike in mišljensjske vzorce, a

obenem že vzpostavljajo oboje na novo (torej konstruirajo ali so konstruktiven element). Najdemo pa tudi konse, ki v ničemer niso oblikovno posebni, kaj šele provokativni, in bi jih zlahka uvrstili med Kosovelovo »baržunasto liriko« (npr. Kons – Ti mirno spiš – v Integralih na str. 229).

Dejstvo, ki predvsem prihaja v poštev ob oblikovno drznejših konsih (npr. Kons 5), je naslednje: Kosovel se je zavedal, da je že objavljenost tovrstnih pesmi malo verjetna, njihova sprejemljivost pri publiku pa še manj. Zato se je pač odločil za večjo komunikativnost in je za socialno-revolucionarno usmerjene pesmi uporabljal staro oblikovno posodo (npr. Rdeči atom). Ali ni to dilema celotne levo usmerjene avantgarde, ki je navsezadnje le morala računati s svojo proletarsko – po okusu staromodnejšo – publiko (npr. Aragonov obrat od nadrealizma k realizmu ipd.)? Kot ni jasnih odnosov med konstruktivizmom in konsi ali med konsi in socialno-revolucionarnim pesništvom, je problematična tudi povezava konstruktivnega z integrali (str. 168). Edina pesem z naslovom Integrali (str. 134 v Integralih) je navsezadnje polna »nihilomelanholije« in se izteka v razočarano spoznanje: »Verizniki plešejo kankan«. Ali ne najdemo mnogo konstruktivnejših pesmi pri konsih?

Ne glede na omenjene pomisleke je treba Vrečkovi knjigi priznati, da je temeljito obdelala vplive Zenita in zenitizma pri nas nasploh in na Kosovela posebej ter da je celotni sklop vprašanj v zvezi s tem nazorno predstavila. Manom Srečka Kosovela se je po Zadrževci monografiji pridružil nov, upoštevanja vreden znanstveni prispevek.

Andrijan Lah
Ljubljana

JANEZ ROTAR: TRUBAR IN JUŽNI SLOVANI

(Državna založba Slovenije v Ljubljani, 420 strani, povzetek v nemščini)

Zdaj, ko počasi že moremo povleči črto pod miselne podvige, katerih namen je bil poklon modernih znanosti spominu Primoža Trubarja ob štiristoti obletnici smrti te titanske volje, ki je kot le malokateri usodno posegla v slovensko življenje ter iz njega tudi širje, nikakor ne moremo mimo knjige Trubar in Južni Slovani. Delo je to uglednega profesorja ljubljanske univerzitetne slavistike dr. Janeza Rotarja, pomembnega poznavalca srbske in hrvaške literature.

Delovno področje prof. Rotarja je vsaj nekoliko že vnaprej določilo težišče knjige; tako ni presenetljivo, da se njen prvi del (strani od 7 do 169) ukvarja s trudom vodilnega slovenskega reformatorja za hrvaško in srbsko knjigo v okvirih Bibličnega zavoda v Urachu. Trubar je bil v uraški ustanovi – pod avspicijami bivšega štajerskega deželnega glavarja Ungnada, čigar otrok je bilo to podjetje – in okoli nje zapleten v nenehne spore in spopade, ki so mu, kakor je iz Rotarjevega dela razvidno, jemali zelo mnogo časa, včasih pa ga prignali, zlasti v primeru Pavla Skalića, v kaj neprijetne položaje. Skalić, bolonjski doktor, je sicer izredno zanimiva osebnost, a ravno toliko tudi spletarska: bil je to pustolovec, ki se je nekaj časa grel v soncu zaupnosti samega kralja Maksimilijana in je kot tak najbrž avtor spornega dokumenta z naslovom *Schriftlicher bericht vnd relation über Trubers windische bücher* iz februarja 1560. leta, kar je sumil že sam Trubar v pismu vojvodu Krištofu Württenberškemu z dne 8. marca 1560.

Po Vergeriju je bil Skalić drugi Trubarjev skušnjevalec v smislu njegovega ne-zgolj-slovenskega slovanskega pisanja. Tudi za njim je stal, kakor za bivšim koprskim škofom, argument moči, ni pa bilo tudi moči argumentov. Toda Trubar je kot prvič neomajno vztrajal tudi tokrat, kvečjemu je še bolj izostril svoje misli. S tega stališča Vergerij, ki je gledal predvsem v hrvaški glagolski prostor, in Skalić, zazrt proti Zagrebu, nista negativca: s svojo mogočniško vsiljivostjo sta slovensko literaturo že na njenih tiskanih začetkih prostorsko jasno opredelila, njene prvoboritelje pa še dodatno silila h kljubovalni odločnosti, k čvrstim ter docela zavestnim in jasnim formulacijam, ki se jim je v protestantski dobi do neke mere moglo izmakniti pravzaprav le z renesančnim učenjaštvom natopljeno izvajanje v uvodu Bohoričeve slovnice. Trubar je potegnil jasno mejo: ko je zavrnil Vergerija proti jugu in proti vzhodu, ko se je zoperstavil Skalićevim vizijam: njegovemu pisanju ne more biti norma ne hrvaško glagolsko pismenstvo ne bejaško okoli Zagreba. Seveda pa tamkajšnji ljudje vsaj nekoliko morejo brati njegove knjige – Trubar se večkrat obrača tudi glede svojih slovenskih tiskov, a nedvoumno loče-